ŞARKIN İNCİSİ SEMERKAND

-ERKEN DÖNEM KENT TARİHİ-

BAŞAK KUZAKÇI

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2347
KÜLTÜR SERİSİ: 1228

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-967-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Zeynep Yasinoğlu

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul - 2026

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Başak Kuzakçı: İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı, 2016 yılında Yeditepe Üniversitesi Tarih (İngilizce/Burslu) Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde başladığı yüksek lisans eğitimini 2018 yılında "Turkish Women History Between 6 and 10 Centuries (Pre-Islamic Period)" başlıklı teziyle tamamladı. 2022 yılında "Soğd Türk ilişkileri (5.-8. yüzyıllar)" başlıklı doktora teziyle doktor unvanı aldı. Doktora sürecinde Berlin Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften Turfanforschung Enstitüsü'ne burslu kabul edilerek Soğdca öğrendi ve daha sonra Yeditepe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak ders vermeye başladı. Akademik eğitimini derece ile bitiren Kuzakçı; İngilizce, Rusça ve Fransızca dil eğitimleri aldı. İslam öncesi Türk Tarihi üzerine birçok akademik çalışması bulunan Kuzakçı, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Bahçeşehir Üniversitesi'nde Genel Türk Tarihi dersleri üzerine yarı zamanlı dersler vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Afrasiyab/Semerkand'a Dijital Bir Yolculuk....9
ÖN SÖZ....13
KISALTMALAR....15
GİRİŞ....17

BİRİNCİ BÖLÜM
ZEREFŞAN'IN ARMAĞANI:
EKOLOJİ, COĞRAFYA VE ERKEN YERLEŞİMLER

Soğdya'nın Erken Çağları: Zerefşan Havzası ve Afrasiyab....21
Afrasiyab'dan Semerkand'a 2500 Yıllık Kentin Tarihi ve Önemi....21
Soğdya'nın Erken Dönemi ve Coğrafi Çerçevesi....27
Erken Kent Modeli Olarak Afrasiyab: Arkeoloji, Topoğrafya ve Tahribat....31
Erken Kentleşmenin İzleri: Semerkand ve Zerefşan Vadisi....34
Afrasiyab'dan Semerkand'a: Erken Kentleşme, Ekoloji ve Kırsal Temeller....36
Zerefşan Havzasında Nehirler, Su Yolları ve Kentleşmenin Kökenleri....41

İKİNCİ BÖLÜM
AFRASİYAB'IN MORFOLOJİSİ:
SUR, SARAY VE TOPLUM

Afrasiyab'dan Semerkand'a Bir Kültür Başkentinin Doğuşu....47
Afrasiyab'ın Mimari Morfolojisi ve Kent Şeması....47
Geo-arkeolojik Bulgular Işığında Afrasiyab'ın Çevresel Dinamikleri....50
Çömlek Çarkının Döndüğü İlk Günler: Afrasiyab'ın İlk Yerleşimcileri....51
Afrasiyab ve Semerkand Adlarının Kökeni ve Filolojik Tartışmalar....55
Semerkand'ın Kuruluşu, Surları ve Kentsel Kimliği....58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKTİDARIN STRATİGRAFİSİ:
İMPARATORLUKLAR ÇAĞINDA SEMERKAND

İktidar ve Kent: Ahameniş'ten Türk Kağanlığına (MÖ 6. yy-MS 7. yy)....73
Zerefşan Üzerinde Bir Başkent: Ahameniş Döneminde
Semerkand'ın Siyasî Rolü....73
Afrasiyab'da Helenistik Dönem: İskender Sonrası Siyasal ve
Kentsel Dönüşüm....77
Afrasiyab'dan Erken Orta Çağ'a: Semerkand'ın Yerel
(Soğd) Hanedanlıkları....97
Semerkand ve Türkler: İdari Rejimde Askerî ve
Diplomatik Dönüşümler....112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DUVARLARIN DİLİ:
SOĞD SANATI VE DİPLOMASİNİN İKONOGRAFİSİ

İktidarın İkonografisi: Semerkand Sanatında Üslup, Ritüel ve Prestij.....127
Maveraünnehir'de Erken Orta Çağ Resim Geleneği.....127
Sanatın Sessiz Dönemi: Soğdya'nın Erken Anıtsal Mirası 135
Soğdya'da Dinî İkonografi ve Kültürel Sentez:
İnançların Görsel Dönüşümü 138
Afrasiyab Duvar Resimlerinde Diplomasi ve İktidar:
Semerkand'daki Elçiler 145
Duvar Resimlerinin Tarihsel Bağlamı ve Sanatsal Özellikleri 148
Semerkand'daki Liderlerin ve Elçilerin Temsili Sahnelerinin Analizi.....153
Soğdya'nın Siyasi ve Kültürel Yapısının Bu Resimlere Yansıması 164
Orta Asya Duvar Resimlerinde Dönemsel Katmanlar: Afrasiyab,
Varahşa ve Şehristân Örnekleri 169
Epik Anlatının Estetiği: Soğd Duvar Resimlerinde Üslup ve Görsel Dil.....174
Afrasiyab Duvar Resimlerinde Zemin, Astar ve Tempera Tekniği.....176
Rengin Tarihçesi: Afrasiyab Duvarlarında Palet Genişlemesi ve
Yeniden Boyamalar 179
Mavinin İmparatorluğu: Lapis Lazuli, Bedehşan Ultramarini ve Çivit 181

SONUÇ.....187
Kentsel Oluşumdan İmparatorluk Metamorfozuna
Erken Dönem Semerkand Tarih Yazımı ve Arkeolojisi 187
İktidarın Stratigrafisi: Ahameniş Satraplığından Helenistik Senteze 192

KAYNAKÇA.....199

DİZİN.....213

Afrasiyab/Semerkand'a Dijital Bir Yolculuk

Bu eser, geçmişi dijital rekonstrüksiyonla okuma çabasının ürünüdür. MS 7. yüzyıl Semerkand'ında resmedilmiş Afrasiyab Duvar Resimlerinin dijital rekonstrüksiyonuna dayanmaktadır. Üç boyutlu modelleme, duvar resimlerindeki elçi alayı sahnesini mekânsal bağlamı içinde yeniden canlandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Video, elçilerin kimliklerine, diplomatik sembollerine, mimari arka plana ve sahnenin tarihsel bağlamına ilişkin güncel araştırma verilerini esas almaktadır.

Bu görsel anlatı, Soğd sanatının en önemli örneklerinden biri olan elçi alayını, dönemin siyasi ilişkileri ve kültürel temsilleri üzerinden yorumlamaktadır. Rekonstrüksiyon süreci, arkeolojik çizimler, fotoğrafik belgeler ve saha ölçümlerinden yararlanılarak, Afrasiyab saray kompleksinin 7. yüzyıldaki görünümünü olabildiğince bilimsel temelde yeniden kurmuştur.

"Bir kentin kimliği, yüzyıllar boyunca hangi izlerle taşınır?"

MS 7. yüzyıl Semerkand'ını merak ediyorsanız, aşağıdaki karekodu okutarak izleyebilirsiniz.

İyi Seyirler!

ÖN SÖZ

Uygarlığın en eski hafızası, insanın toprağa iz bırakma arzusudur. Dağların arasında açılan kanallar, vadilerin bereketli topraklarında yükselen surlar, göğe meydan okuyan kuleler... Hepsi, bir toplumun kendini var etme iradesinin simgesidir. Tarihin en kadim izleri ise taşların sessizliğinde ve toprağın derinliğinde saklıdır. Bir vadideki sulama kanalı, bir platonun üzerine kurulan sur hattı, bir seramik parçasındaki mühür işareti... Bunların tümü, insan topluluklarının kırsal yaşamdan kentsel düzene geçişinin tanıklarıdır. Uygarlık tarihinin en temel sorusu da tam bu noktada belirir: Peki bir şehir nasıl doğar?

Afrasiyab, bu sorunun Orta Asya'daki en parlak cevabıdır. Zerefşan Vadisi'nin bereketli topraklarında yükselen bu kent, MÖ 6. yüzyıldan itibaren çevresini su kanallarıyla besledi, surlarıyla korundu ve üç parçalı kent düzeniyle siyasi ve sosyal kimliğini inşa etti. Akropol, şehristân ve rabaddan oluşan bu yapı, Orta Asya'da kentleşmenin güçlü bir modeli haline geldi. Elinizdeki çalışma, Afrasiyab'ın doğuşundan Semerkand'ın klasik çağlarına uzanan erken dönem şehir tarihini bütünlüklü biçimde ele alan ilk monografik incelemedir. Daha önce dağınık halde bulunan kazı raporları, sınırlı sayıdaki makaleler ve fragman niteliğindeki veriler, bu kitapta sistemli bir tarih anlatısına dönüştürüldü. 19. yüzyılın sonlarında başlayan arkeolojik merak, Sovyet döneminin sınırlı araştırmaları, Fransız-Özbek ve İtalyan-Özbek heyetlerinin çalışmaları ile yazılı kaynaklar bir araya getirildi. Arkeolojik buluntular ve tarihsel kayıtlar birlikte değerlendirilerek sessiz taşlar konuşturuldu.

Afrasiyab'ın tarihi, bir kentin sınırlarını aşan bir öneme sahipti. Soğd coğrafyasının siyasi ve kültürel kimliğini temsil eden bu kent, İpek Yolu'nun kavşak noktasında uygarlıklar arasında bir köprü oldu. Sur taşlarındaki işaretler loncaların gücünü, fresklerdeki elçi sahneleri diplomatik rolünü, sulama kanallarının izleri ise kolektif emeğin ne denli iyi örgütlendiğini gösterdi. Afrasiyab'ın taşlarında başlayan bu hikâye, çağlar içinde Semerkand adıyla devam etti. Ahameniş döneminin satraplık merkezi, İskender'in seferindeki "Marakanda" garnizonu, Çin elçilerinin uğradığı bir diplomasi durağı, Müslüman coğrafyacıların "şarkın incisi" diye kaydettiği büyük şe-

GİRİŞ

Kent olgusunun ortaya çıkışı, kökeni ve teşekkülü; tarih, arkeoloji ve antropolojinin başlıca ortak çalışma alanlarındandır. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen Afrasiyab kentinin ortaya çıkışı ve bu süreci hazırlayan koşullar, kent köken teorileri çerçevesinde açıklanabilir. Kentleşme tarihine ilişkin teorik yaklaşımlar, genellikle bir yerleşimi kırsal alandan ayıran nitelikleri tespit ederek kenti tanımlar. Bu tanımlamada nüfus artışı, artı ürün, yeni meslek gruplarının belirginleşmesi ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması, kent olgusunun ortaya çıkışındaki ana faktörler olarak kabul edilir.[1]

Kenti, kırsal yerleşimden ayıran başat faktörlerden biri de kenti kuran toplumsal birimdeki iş bölümü ve uzmanlaşmadır. Kentin tarihsel kökenlerini Asya ve Yakındoğu'da arayan Max Weber, kaleyi, pazarı, idari birimleri ve mahkemeyi kenti karakterize eden temel unsurlar olarak sıralar. Weber, kentin bir diğer ayırt edici vasfı olarak ekonomik faaliyetlerdeki farklılaşmaya işaret eder. Ona göre ticaret, zanaat ve emtia mübadelesi, kent ekonomisinin dayandığı temel faaliyetlerdir; bu bakımdan kent, özünde bir pazar yeridir.[2]

Genel bir ifadeyle, kenti kırsal yerleşimlerden ayırt eden temel ölçütler şunlardır: yüz ölçümü ve nüfus büyüklüğü, farklılaşan ekonomik faaliyetler, çeşitlenen meslek kolları, artı ürüne el koyma biçimleri, tapınak mimarisi ve anıtsal eserler, ruhban-memur-yönetici sınıfın varlığı, yazılı kültür, örgütlü toplum yapısı, aritmetik ve geometri gibi alanlarda bilgi birikimi, hiyerarşik düzen, seçkinlerin toplumun diğer katmanlarından ayrışması, artı ürünün bölgesel ticarete konu olması ve siyasi kurumsallaşma.[3]

Kavramsal çerçeve bağlamında değerlendirildiğinde Afrasiyab; toplumsal örgütlenme, çeşitlenen ekonomik faaliyetler, yönetici sı-

---

1 Mumford Lewis, *The City of History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*, Harcourt, Brace and World, New York 1961, s. 45.

2 Max Weber, *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, çev. Musa Ceylan, Yarın Yayınları, İstanbul 2012, ss. 89-109; E. Smith, M., "V. Gordon Childe and the Urban Revolution: an Historical Perspective on a Revolution in Urban Studies", *Town Planning Review*, 80/1, 2009, ss. 9-16.

3 Smith, M., "V. Gordon Childe and the Urban Revolution: an Historical Perspective on a Revolution in Urban Studies", *Town Planning Review*, 80/1, 2009, ss. 9-16.

Soğdya'nın Erken Çağları: Zerefşan Havzası ve Afrasiyab

Afrasiyab'dan Semerkand'a 2500 Yıllık Kentin Tarihi ve Önemi

MÖ 329'da Büyük İskender Afrasiyab'ı muhasara edip ele geçirmiştir. Bu dönemde Afrasiyab/Marakanda, güçlü surlarıyla ünlü bir kentti. İskender'in muhasarası altında, kalenin fethi sırasında yangınlar yaşandığı arkeolojiyle doğrulanmıştır. İskender'in Pers imparatorluğuna son vermesi Afrasiyab ve bütün Soğd coğrafyasını bir başka ifadeyle Maveraünnehir'i Greko-Baktriya'nın etkisi altına soksa da Soğd kralları eninde sonunda özerkliklerini yeniden kazanmışlardır. Bu süreçte Afrasiyab yabancı yönetimin çekirdeği haline getirilmiş, ancak kentin stratejik konumu nedeniyle Soğd geleneği büyük ölçüde korunmuştur. Helenistik dönemin etkileri mimarî ve günlük yaşamda kendini göstermiştir. Kuzey ve batı surlarında kullanılan kare pişmemiş tuğlalar, sur içi geçitler ve okçu mazgalları gibi yenilikçi savunma öğeleri bu döneme aittir. Duvarlarda nişler açılması, okçular için kulelerin inşası ve daha küçük kare tuğlaların kullanımı Helenistik teknik izleridir. Örneğin, Athena ve Tanagra tipi heykelciklerin yanı sıra "Θεόδοτος/ *Theódotos*" isminin kazındığı Yunanca seramik eserler bulunmuştur. Buna rağmen Afrasiyab'da Helenistik kimlik baskın olmamıştır. Batı'da Aï Khanoum gibi merkezler kadar zengin Helenistik malzeme görülmez. Afrasiyab daha çok bir sınır garnizonu gibi yapılandırılmıştır, günlük eşyalarda Soğd geleneğini sürdürür. Kentin ticaret düzeni, bazı kap biçimleri ve işçilik usulleri Soğd geleneğinin kuvvetli taşıyıcılarıdır. Bu bakımdan Soğdlar Helenistik dönemi yarı-sömürge şartları altında geçirip şehir kültürlerini korumuştur.

MS 3-4. yüzyıllarda Afrasiyab bölgenin sürekli akınlara uğraması nedeniyle küçülmüş, yerleşim alanı surların kuzey kesimiyle sınırlı kalmış ve şehir içi tarlalarla mezarlıklar ortaya çıkmıştır. Ancak geç Antik Çağ'ın sonunda Maveraünnehir ve Soğd coğrafyası yeniden canlanma dönemine girmiştir. Türk Kağanlıkları tarafından desteklenen Afrasiyab'ın ihşidleri (*ʾxšyδ*)[1] MS 5.-6. yüzyıllarda şehri

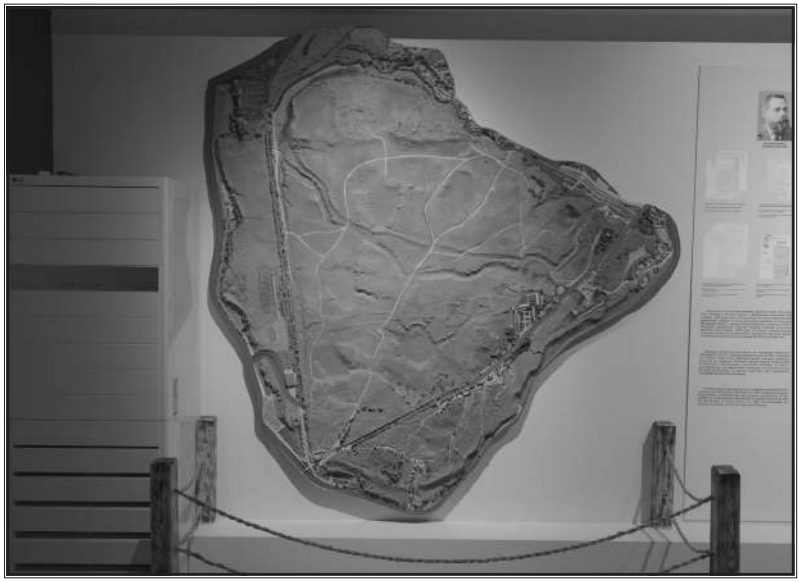
[1] Soğdça *xšēδ*, İranî *xšāyaθiya* "hükümdar/kral" ailesiyle bağlantılı bir yerli hü-

Afrasiyab'dan Semerkand'a Bir Kültür Başkentinin Doğuşu

Afrasiyab'ın Mimari Morfolojisi ve Kent Şeması

Afrasiyab, mimari morfoloji ve topoğrafya açısından Orta Asya kent tipolojisinin ilk ve seçkin örnekleri arasında yer alır; kent düzeni bakımından standartlaşmış bir prototip görünümündedir. Semerkand'ın antik dönem ve Orta Çağ'daki yerleşim çekirdeği, günümüz şehir alanının kuzeyindeki Afrasiyab adlı yüksek plato üzerinde bulunmaktadır.

Afrasiyab'ın üç parçalı kent şeması, içkale/akropolis (ark), kentsel çekirdek (şehristân) ve dış yerleşim (rabad), Soğd kent geleneğinin kalıcı bir özelliğidir. Kapalı akropol, yönetim ve kutsal alanların konumlandığı yükseltiyi ifade eder; şehristân, zanaat ve konut dokusunun yoğunlaştığı ana gövdeyi; rabad ise sur dışında ekonomik uzantıları (pazar, imalathane, hanlar) barındırır.

Fotoğraf 8:
Afrasiyab Arkeoloji Müzesi, Kent Arazisi, Başak Kuzakçı, 2024.

İktidar ve Kent: Ahameniş'ten Türk Kağanlığına (MÖ 6. yy-MS 7. yy)

Zerefşan Üzerinde Bir Başkent: Ahameniş Döneminde Afrasiyab'ın Siyasî Rolü

Soğdya'nın dirençli, yeni şartlara uyum sağlayan, kısa sürede yenilenme kabiliyetine sahip sofistike kent kültürü, çeşitli medeniyetlerin geçiş güzergahındaki coğrafyası nedeniyle münhasır nitelikleri çeşitli ülkelerin ve ordularının dikkatini devamlı surette bölgeye çekti. Soğdya bu türden işgalleri ve bunun olumsuz sonuçlarını sıklıkla yaşadı, ancak söz konusu istilacılardan hiçbiri uzun süre Soğdya'yı ve en önemli merkezlerinden biri Afrasiyab'ı uzun süreli hakimiyet altında tutamadı. Kent ve genel çerçevede Soğdya çevredeki güçlü Pers ve Baktriya varlığına karşın bağımsız siyasî statüsünü ara dönemler müstesna tutulmak üzere muhafaza etti, tek bir politik gücün ve hanedanın yönetimine girmedi.

Afrasiyab'ı ve Soğdya'yı ele geçiren ilk güç Pers Ahameniş Hanedanlığı (MÖ 559-330) ordularıdır. Ahameniş hükümdarı I. Darius'un (MÖ 522-486) MÖ 6. yüzyıla tarihlenen Behistûn Yazıtında Soğdlar onların tebaası arasında sayılır ve Soğdya, Partya (Horasan-İran), Arya (Herat merkezli Güney Baktriya) bölgeleri Ahameniş İmparatorluğu'nun on altıncı satraplığı/eyaleti olarak sıralanır.[1] Kent mimarisi ve sosyal hayat bakımından sur çevresindeki güçlendirme ve ilavelerin yanı sıra şehrin su kaynaklarını zenginleştirme girişimleri Ahameniş dönemindeki önemli gelişmelerden sayılabilir. Ahameniş döneminin başında Zerefşan Nehri'nden 40 km'lik alana uzanan Dargom Kanalı üzerine ilave kanallar inşa edilerek Afrasiyab'ın güney kapısından şehrin içine giren bir su hattı inşa edildi.[2]

Ahameniş yönetimi altındaki Semerkand'a büyük bir savunma hattı ile tahkimat inşa edilmesi, şehrin güvenliğini artırarak bölge halkı için cazip bir iskân merkezi oluşturdu. Bu durum, Semer-

---

1 Başak Kuzakçı, *Soğdlar ve Türkler, İpek Yolu'nun Hakimleri ve Tüccarları,* Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024, ss. 22-23; H. Jacobson. *An Early History of Sogdiana*, ss. 8-9.

2 Terenojkin, "Voprosÿ periodizatsiy i kronologiy drevneïshego Samarkanda"; Johanna Lhuillier, "Central Asia during the Achaemenid Period in Archaeological Perspective", *The Orient is its garden, Tribute to Rémy Boucharlat*, ed. Sébastien Gondet, Ernie Haerinck, Peeters Publication, Paris, 2018, s. 267.

İktidarın İkonografisi: Semerkand Sanatında Üslup, Ritüel ve Prestij

Maveraünnehir'de Erken Orta Çağ Resim Geleneği

İran dünyasında duvar resmi geleneğine dair bilinen en eski atıf, Atinalı Athenaeus'un aktardığı, Mitylene'li Chares'e ait *İskender Hikâyeleri* adlı eserde yer alır; bu eser MÖ 4. yüzyıla tarihlenir.[1] Bu kaynağa göre, Med kökenli romantik "Zariadres ve Odatis" öyküsü o kadar popülerdi ki, İranlılar "bu hikâyenin tasvirlerini tapınaklarına, saraylarına ve hatta özel konutlarına" işlemişlerdi.[2] "Zariadres ve Odatis" hikâyesi, yerel Med tanrıçası *Anahita* kültüyle bağlantılıydı ve Sasani döneminde doğu İran kökenli *Keyanî destan döngüsü*ne eklemlenmesi sayesinde Fars kaynaklarında yaşamaya devam etti.[3]

Chares'in bu anlatısı, Ahameniş döneminde Zerdüşt din kurumunun dışındaki halk anlatılarıyla ilişkili bir duvar resmi geleneğinin varlığını ima eder; ancak bu döneme ait herhangi bir maddi kalıntı günümüze ulaşmamıştır.[4] İran dünyasından günümüze ulaşan en erken duvar resmi parçaları Helenistik döneme aittir ve biçim ile içerik bakımından esasen Grek üslubundadır.[5] Helenistik yöneticilerin egemenliğinden sonra yeni İran hanedanlarının ortaya çıktığı doğu İran

---

1 *Athenaeus XIII*, 35, s. 575.

2 L. Pearson, *The Lost Histories of Alexander the Great, Philological Monographs XX*, New York: The American Philological Association, 1960, s. 39.

3 Mary Boyce, "Zariadres and Zarer", *BSOAS XVII*:3, 1955, s. 47.

4 A. Belenitsikiy, *Central Asia, Archaeologia Mundi*, leveland/New York 1968, s. 210.

5 En erken resim, İran Sistan'ındaki Kuh-i-Hvace'nin (Ghagha-şahr) kazılarında Sir Aurel Stein tarafından ortaya çıkarılmış olup, bugün Yeni Delhi'deki Central Asian Antiquities Museum'da muhafaza edilmektedir; üslup ve konu bakımından bütünüyle Hellenistik karakterdedir. Stein bu resmi Part dönemi ya da erken Sasani dönemine tarihlemektedir; bkz. *Innermost Asia, Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su and Eastern Iran* II, Oxford, 1928, ss. 913-921; F. H. Andrews, *Catalogue of Wall-Paintings from Ancient Shrines in Central Asia and Sistan*, Delhi, 1933, ss. 58-59. Bununla birlikte, Herzfeld'in Kuh-i-Hvace'de keşfettiği daha geç tarihli Part duvar resimleri, Stein'in bulduğu fragmanın Helenistik üslubu için yerel öncüller sağlamaktadır. Kuzey Afganistan'da yakın zamanda keşfedilen ve Dioskuroslar betimini içeren duvar resminin tarihi ise, tam yayımı yapılıncaya dek belirsizliğini koruyacaktır; bkz. I. Kruglikova, *Afghanistan, Historical and Cultural Quarterly* XXV:3, Kabil 1972, ss. 99-100.

DİZİN

A

Afrasiyab 7, 8, 9, 13, 14, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 111, 134, 135, 136, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 208, 210
Ahamenişler 26, 29, 30, 64
Ajina-tepe 131, 178
Akropol 13
Amu Derya 41
Aral Gölü 29
Arkeolojik kazı 187
Arrian 25, 26, 36, 76, 77, 78, 79, 80, 199

B

Baktriya 21, 58, 66, 67, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 96, 97, 98, 100, 116, 118, 124, 129, 130, 131, 142, 181, 192, 197, 211
Baktriyalılar 28, 75
Bamiyan 131, 133, 134, 137, 178
Bezeklik 178
Buhara 24, 28, 30, 43, 44, 48, 61, 62, 63, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 131, 135, 143, 194

C

Ceyhun Nehri 28, 38, 121
Çin 13, 22, 27, 29, 36, 43, 48, 63, 68, 104, 109, 110, 111, 114, 116, 117, 119, 120, 123, 134, 135, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 157, 161, 165, 167, 168, 171, 178, 183, 187, 194, 197
Çin elçileri 146
Çin yıllıkları 36, 116

D

Dalverzin 131
Dargom Kanalı 39, 50, 59, 73, 97, 188
Diplomasi 8, 145

E

Emevîler 111

F

Farsça 27, 43, 55, 56, 162
Fergana Vadisi 29, 44
Fundukistan 131, 133, 134, 137

G

Grekçe 25, 26, 95
Grekler 29, 30
Greko-Budist sanat 131

H

Harezm 29, 64, 99, 128, 129, 130, 138, 143
Helenistik Dönem 7, 77, 85
Hindistan 28, 75, 92, 104, 115, 116, 119, 120, 131, 135, 141, 147,

167, 168, 179, 181, 182, 183, 184
Hindukuş 28, 137
Hunlar 116, 117, 120, 192

I

İkonografi 8, 138
İpek Yolu 13, 22, 26, 42, 48, 63, 73, 100, 104, 109, 124, 158, 165, 168, 193, 195, 197
İran 29, 30, 67, 73, 75, 120, 121, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 138, 139, 140, 146, 147, 152, 158, 163, 164, 166, 167, 168
İskender 7, 13, 18, 21, 22, 25, 29, 35, 36, 57, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 86, 88, 95, 96, 127, 192, 197
İslam fetihleri 103, 111
İslam öncesi dönem 62

K

Kağan 121, 122, 123
Kale 23, 48, 65, 68, 189, 190
Karadeniz 29, 120, 123
Kentleşme 7, 17, 36
Kent mimarisi 73

L

Lukonin 100, 205

M

Mahalle 189
Maniheizm 194
Marakanda 7, 13, 21, 25, 26, 33, 36, 39, 49, 55, 56, 58, 66, 67, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 192, 197, 200, 203, 208
Masson 36, 37, 83, 86, 87, 90, 99, 100, 187, 207
Mâverâünnehir 57
Morfoloji 26

N

Narşahî 62, 103
Nevbahar 48

O

Obol 88
Orta Asya 8, 13, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 42, 43, 47, 53, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 75, 85, 86, 90, 92, 98, 104, 105, 111, 116, 118, 119, 120, 123, 130, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 145, 148, 152, 153, 160, 163, 166, 168, 169, 176, 178, 181, 187, 192, 198
Orta Çağ 7, 8, 24, 27, 36, 47, 48, 65, 68, 77, 97, 99, 106, 108, 112, 127, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 178, 179, 181, 194

P

Pamirler 28
Partlar 74, 76
Paykent 105, 110, 121
Pencikent 24, 26, 43, 57, 64, 102, 104, 105, 106, 109, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 134, 135, 138, 140, 141, 142, 145, 151, 157, 160, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 182, 183, 184, 186, 194, 201

R

Rabad 23, 53, 61, 189, 190, 191, 195
Ritüel 8, 127
Rus-i Taq 61

S

Sakalar 29, 75, 76
Sanat 65
Sarazm 30, 34, 39, 74, 196, 200, 209
Sâsânîler 117, 120
Schlumberger 128, 129, 130, 209

Semerkand 7, 8, 9, 13, 14, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 47, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 66, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 127, 134, 135, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 183, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 206
Seramik 83, 87, 94
Seyhun Nehri 29, 75, 116
Soğdca 5, 25, 28, 55, 56, 109, 117, 131, 140, 151, 156, 186
Soğdlar 21, 42, 73, 75, 76, 78, 79, 100, 106, 109, 116, 118, 121, 122, 124, 136, 139, 141, 143, 144, 168, 205
Soğd sanatı 118, 176
Soğdya 7, 8, 21, 27, 28, 29, 30, 34, 42, 43, 48, 49, 53, 58, 65, 66, 67, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 88, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 157, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 182, 183, 192, 194, 195, 197
Sur hattı 59
Suyab 52, 64
Şehristan 23, 189
Şiva 141, 142

T

Tang Hanedanı 148, 187
Tanrı Dağları 29, 44, 136
Taraz 121
Tarım 131
Taşkent 22, 26, 29, 36, 37, 38, 59, 64, 77, 86, 89, 92, 99, 100, 112, 113, 121, 129, 131, 135, 136, 137, 153, 199, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211
Ticaret 62
Türk Kağanlığı 122, 123, 155, 163, 165, 188, 193, 197
Türkler 7, 42, 56, 57, 73, 100, 109, 112, 120, 124, 166, 193, 196, 205, 211

U

Ustruşana 103, 136, 172, 173, 183

V

Varahşa 8, 102, 103, 134, 135, 143, 145, 169, 170, 171, 172
Varkhuman 145, 146, 148, 151, 152, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 169, 170, 193, 197
Veshparkar 141, 142, 143
Volga 29

Y

Yabgu 121
Yaz Sarayı 32

Z

Zerdüştlük 139
Zerefşan Vadisi 7, 13, 30, 34, 50, 60, 94, 100, 101, 112, 113, 119, 187, 195